O‘ZBEKISTON MILLIY ARXIVI SHAXSIY FONDLARI TARIXCHI OLIMA AYOLLAR FAOLIYATINI O‘RAGNISHDA MUHIM MANBA

Alibekova Durdona

Mirzo Ulug‘bek nomidagi

O‘zbekiston Milliy universiteti

Tarix fakulteti 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarixchi olima ayollar faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan, O‘zbekiston Milliy arxivida saqalanayotgan shaxsiy fondlar ilmiy jihatdan tavsif qilingan. Unda shaxsiy fondlarda saqlanayotgan hujjatlarning manbaviy ahamiyati, tarixchi olima ayollarning ilmiy merosi, ularning O‘zbekiston tarix fani rivojiga qo‘shgan hissasi hamda fond hujjatlarining tadqiqot imkoniyatlari yoritib berilgan. Shuningdek, maqolada shaxsiy fondlarning gender tadqiqotlaridagi o‘rni, ilmiy maktablar shakllanishi va tarixiy jarayonlarni o‘rganishdagi manbaviy ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqot natijasida O‘zMA shaxsiy fondlari tarixchi olima ayollar ilmiy faoliyatini o‘rganishda muhim birlamchi manba ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: shaxsiy fond, tarixchi olima ayollar, O‘zbekiston Milliy arxivi, tarixshunoslik, manbashunoslik, gender tadqiqotlari, ilmiy meros, arxiv hujjatlari, tarixiy manba, ilmiy faoliyat.

Bugungi kunda arxivshunoslik sohasida shaxsiy fondlarning ilmiy ahamiyati tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, O‘zbekiston Milliy arxivida saqlanayotgan shaxsiy fondlar O‘zbekiston ilm-fani taraqqiyotida muhim o‘rin tutgan tarixchi olim va olimalarning ilmiy faoliyatini o‘rganishda noyob manba hisoblanadi. Mazkur fondlarda olima ayollarning ilmiy izlanishlari, yozishmalari, qo‘lyozmalari, ilmiy maqolalari, xizmat faoliyatiga oid hujjatlar va fotosuratlar jamlangan bo‘lib, ular nafaqat tarixshunoslik, balki gender tadqiqotlari nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Tarix fanining rivojlanishida ayol olimlarning o‘rni uzoq vaqt davomida yetarli darajada tadqiq etilmagan. Mustaqillik yillarida milliy tarixni qayta tiklash jarayonida ayol tarixchilarning ilmiy merosini o‘rganishga alohida e’tibor qaratildi. Shu jihatdan O‘zMAdagi shaxsiy fondlar tarixchi olima ayollarning ilmiy va ijtimoiy faoliyatini tadqiq qilishda muhim birlamchi manba vazifasini bajaradi.

- Arxivshunoslikda shaxsiy fondlar alohida turdagi tarixiy manba sifatida baholanadi. Ushbu fondlar ma’lum bir shaxsning hayoti va faoliyati davomida shakllangan hujjatlar majmuasidan iborat bo‘ladi. O‘zMA shaxsiy fondlarida Aminova Rahima Xodiyevna (R-2928), Axunova Melixon Axunovna (R-2800), Chexovich Olga Dmitriyevna (R-2678), Pugachenkova Galina Anatolyevna (R-2773), Ibragimova Chinnixon (R-2794), Nexoroshova Nina Nikolayevna (R-2876), Shamsiyeva Saodat (R-2854), Abayeva Tamara Grigoryevna (R-2851), Maslova Olga Vasilevna (R-2691) kabi olima ayollarning shaxsiy fondlari saqlanadi. Olima ayollar vafotidan so‘ng, ularning hujjatlari tizimlashtirilib O‘zbekiston Milliy arxiviga tospshirildi.
- Xususan, R.X. Aminova 2001-yil 16-dekabrda vafot etgan, uning hujjatlari qizi tomonidan arxivga topshirildi. 2009-yilda hujjatlar ilmiy-texnik ishlovdan o‘tkazildi va 1866-2001-yillar uchun 485 ta doimiy saqlanadigan yig‘majildlarning 1-sonli ro‘yxati tuzildi. 1866-yilda Turkiston qo‘shinlarining fotosurati, 2001-yilda R.X. Aminovaning vafoti munosabati bilan ta’ziyalar, bu ikki sana fondning xronologik chegaralarini belgilab berdi.

M.A. Axunovaning hujjatli materiallari 1990-yilda M.A. Axunovaning ukasi A.A. Axunov tomonidan O‘zSSR MDAga topshirilgan. 1991-yilda hujjatlarga ilmiy-texnik ishlov berilib, 1915-1987-yillar uchun 270 ta yig‘majilddan iborat I-sonli ro‘yxat tuzildi. Fond asosan M.A. Oxunovaning Sovet O‘zbekistoni ishchilar sinfi tarixi, O‘zbekiston xotin-qizlari hayoti va ijodiga bag‘ishlangan ilmiy ishlari va maqolalaridan iborat. Fondda arxiv manbalaridan ko‘chirmalar, korxonalarda ishchilar sinfining hayoti, o‘sishi, ish sharoitlari, unumdorligi va boshqalar

to‘g‘risidagi materiallar jamlangan. Barcha bo‘lim va kichik bo‘limlardagi materiallar xronologik tartibda tizimlashtirilgan, I.5, I.6,7,8,9 dan tashqari, ular alifbo tartibida joylashtirilgan.

- Tarix fanlari doktori Olga Dmitriyevna Chexovich 1982-yil 27-yanvarda tugatgan. 1929-1982-yillardagi hujjatlarning bir qismi 1975-yilda Chexovichning o‘zi tomonidan, 1983-yilda uning vafotidan so‘ng S.K. Kabanov (eri O.D. Chexovich) tomonidan O‘zSSR MDAga topshirilgan.
- 1987-1988-yillarda hujjatlarga ilmiy-texnik ishlov berildi. Fondda mavjud bo‘lgan sharqona nodil aktlar va qo‘lyozmalar ikkinchi ro‘yxatga ajratilib, unga alohida so‘zboshi yozilib, ushbu aktlarning fond tarkibida paydo bo‘lish tarixi va ularning tavsifi xususiyatlari ko‘rsatilgan. Qolgan materiallar birinchi ro‘yxatga kiritilgan.

1989-yilda Ch. Ibragimovaning 1939-1989 yillardagi hujjatli materiallari Ch. Ibragimovaning o'zi tomonidan O'zbekiston SSR Markaziy Davlat arxiviga topshirildi. Shu yili hujjatlar ilmiy-texnik qayta ishlashga topshirildi, natijada 55 ta ish hajmida 1-sonli inventarizatsiya tuzildi.

2003-yilda A.Navoiy nomidagi O‘zbekiston Respublikasi Milliy kutubxonasi N.N. Nexoroshevaning hujjatlarini O‘zR MDAga davlat saqloviga topshirdi.

Shu yili hujjatlar ilmiy-texnik ishlovdan o‘tkazilib, 1875-1980-yillar uchun 20 ta yig‘majilddan iborat I-sonli ro‘yxat tuzildi.

Saodat Shamsiyevaning hayoti va ish faoliyatini aks ettiruvchi hujjatlar, B.Shamsiyev (Saodat Shamsiyeva o’g’li) tomonidan O’zbekiston Respublikasi Markaziy davlat arxiviga 2000-yili topshirilidi va shu yili hujjatlar ilmiy texnikaviy ishlovdan o’tkazildi. Natijada 1917-1997-yillarga mansub 93 ta yig’majilddan iborat I son ro’yxat tuzildi.

- T.G. Abayevaning 1891-1996-yillardagi hujjatli materiallari 1999-yilda fond egasining o‘zi tomonidan O‘zR MDAga topshirilgan. O‘sha yili hujjatlar ilmiy-texnik ishlovdan o‘tkazildi va 370 dollar miqdorida 1-ro‘yxat tuzildi.

Shaxsiy fondlar orqali:

-olimning ilmiy qarashlari;

-tadqiqot metodologiyasi;

-ilmiy maktabi;

-zamondoshlari bilan aloqalari;

-ilmiy muhit va davr ruhi o‘rganiladi.

Tarixchi olima ayollar fondlari esa ilm-fanda ayollarning o‘rni, ularning ilmiy faoliyatdagi murakkab yo‘li hamda jamiyatdagi mavqeini yoritishda alohida ahamiyatga ega.

O‘zMAdagi shaxsiy fondlar tarkibida akademiklar, professorlar, tarixchi va sharqshunos olimalarning ilmiy merosi saqlanadi. Ushbu hujjatlar tarkibiga:

-qo‘lyozmalar;

-monografiya loyihalari;

-ilmiy maqolalar;

-konferensiya materiallari;

-kundaliklar;

-tarjimai hol hujjatlari;

-diplom va mukofot materiallari;

-xizmat yozishmalari kiradi.

O‘zbekiston tarixshunosligi rivojida bir qator olima ayollar muhim o‘rin egallaydi. Ularning faoliyati O‘zMA shaxsiy fondlari orqali keng yoritiladi. Xususan, tarix, arxeologiya, sharqshunoslik va manbashunoslik yo‘nalishlarida faoliyat olib borgan olimalarning ilmiy merosi bugungi tadqiqotchilar uchun katta ilmiy qiymatga ega.

Tarixchi olimalarning shaxsiy fondlarida asosan quyidagi masalalar yoritilgan:

-O‘rta Osiyo tarixining dolzarb muammolari;

-qadimgi va o‘rta asrlar manbalari;

-ayollar tarixi;

-madaniy meros;

-jadidchilik;

-mustamlakachilik davri;

-milliy uyg‘onish jarayonlari.

Fond materiallari orqali olima ayollarning ilmiy izlanishlari bilan bir qatorda ularning pedagogik faoliyati, shogirdlar tayyorlashdagi o‘rni ham ko‘rinadi. Bu esa ilmiy maktablarning shakllanish jarayonini o‘rganishda muhimdir. Tarixiy tadqiqotlarda shaxsiy fondlar birlamchi manba sifatida katta ahamiyatga ega.

Tarixchi olima ayollar fondlari ayniqsa sovet davri tarixshunosligini o‘rganishda muhim manba hisoblanadi. Chunki mazkur davrda ilm-fan mafkuraviy nazorat ostida bo‘lgan va ko‘plab ilmiy tadqiqotlar siyosiy ta’sir doirasida olib borilgan. Shaxsiy yozishmalar va qo‘lyozmalar orqali esa olimalarning haqiqiy ilmiy qarashlarini aniqlash mumkin bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston Milliy arxividagi shaxsiy fondlar tarixchi olima ayollarning ilmiy faoliyati va ilmiy merosini o‘rganishda hamda fondlarda saqlanayotgan qo‘lyozmalar, ilmiy maqolalar, yozishmalar, xizmat faoliyatiga oid hujjatlar hamda boshqa arxiv materiallari orqali olima ayollarning O‘zbekiston tarixshunosligi taraqqiyotiga qo‘shgan hissasini chuqur tahlil qilish imkoniyati yaratiladi.

Maqolada tahlil qilinganidek, shaxsiy fondlar nafaqat alohida olim shaxsiyatini, balki muayyan davrning ilmiy muhiti, tarixiy qarashlari va ilmiy maktablari shakllanish jarayonini ham yoritib beradi. Ayniqsa, tarixchi olima ayollarning ilmiy faoliyatini o‘rganishda ushbu fondlar gender tarixini tadqiq etish, ayollarning ilm-fandagi o‘rni va mavqeini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, O‘zMA shaxsiy fondlari manbashunoslik va arxivshunoslik nuqtai nazaridan ham katta ilmiy salohiyatga ega bo‘lib, ularni ilmiy muomalaga keng jalb etish, kataloglashtirish va raqamlashtirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri

hisoblanadi. Mazkur fondlarni chuqur tadqiq etish kelajakda O‘zbekiston tarixshunosligini yangi ilmiy ma’lumotlar bilan boyitishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi “Arxiv ishi to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. O‘zbekiston Milliy arxivi fond materiallari.
3. Madraimov A. Manbashunoslik asoslari. – Toshkent, 2013.
4. Ahmedov B. Tarixdan saboqlar. – Toshkent, 1994.
5. Hasanov B. O‘zbekiston arxivlari tarixi. – Toshkent, 2004.
6. Rajabov Q. Tarixiy tadqiqot metodologiyasi. – Toshkent, 2018.